

Nyelvészeti módszerek és irányzatok, bibliai és rabbinikus héber

BMA-HEBD-111, P/TÖ/HB-1, BBV-101.51, BMVD-101.78

Biró Tamás

2015. március 10.:
Morfológia,
„kísérletes nyelvészet”

Egy kutatási projekt (és egy [jó] cikk) szerkezete

1. Háttér, általános motiváció → a kutatás tárgya
2. A kutatási kérdés megfogalmazása: a lehetséges válaszok halmaza jól meghatározható (*mi? hány? mikor? igen/nem? és nem: miért, hogyan?*)
3. A kérdés megválaszolásához szükséges módszertan kiválasztása.
4. A primer eredmények bemutatása.
5. A kutatási kérdés megválaszolása. Diskusszió, a válasz árnyalása, stb.
6. Összefoglalás: hozzájárulás a kutatás tárgyának a megismeréséhez. Nyitva hagyott kérdések, *future work*.

Kutatási projektek

- Biró Tamás:
 - Téma: TMA (*tense, mood, aspect*) a héberben.
 - Kérdés: A héber igealakok az egyes korokban időt vagy aspektust fejeztek-e ki?
 - Lehetséges válaszok: { (*BH, idő*), (*BH, aspektus*), (*IH, idő*), (*IH, aspektus*)... }
- Koltai Kornélia és Biró Tamás: mi volt Jézus anyanyelve?
 - Téma: Többnyelvűség a római korban.
 - Kérdés: Mi lehetett Jézus anyanyelve?
 - Lehetséges válaszok: { *héber, arámi, görög, latin* }
- Tolnai Ágnes?
- Ónody Péter?
- Hagymássy Melinda?
- Galla Kristóf?

- Coursera?

Marc van Oostendorp (Universiteit Leiden):

Miracles of Human Language: An Introduction to Linguistics

<https://www.coursera.org/course/humanlanguage>

- XX. Bolyai Konferencia: 2015. május 2-3.

<http://www.bolyai.elte.hu/dyn/eloadas/bokonf/aktualis/>.

Mai napra feladott irodalom

„Kísérletes” morfológia

A sémi kauzatív Š törzs története

- *Afroázsiai > egyiptomi és akkád kauzatív ige-törzs š- prefixummal.
- Nyugati sémi š > h / #__ (= szó elején), kivéve ha gyökmássalhangzó.
- Például proto-héber **hap^ʿil* > héber *hiph^ʿil*. (v.ö. még Sg3 névmás, stb.)
- Később h > ʔ (> Ø) / #__, (v.ö. a *hitpael* megfelelőinek a prefixumával is)
 - Arab IV. törzs: ʔ*af^ʿala*, például: ʿ*alima* 'to know', ʔ*a^ʿalama* 'to inform'
 - Közép, és főleg kései arámi: ʔ*ap^ʿēl*
 - Izraeli héber *ifil*
- De kései akkád > arámi (v.ö. BA) > héber (bibliai? misnai!) *šaphēl*.
- Önálló „ige-törzs”? BT: új gyök képzése (+ piel, pual, hitpael).
- Izraeli héberben félig-meddig produktív *šif^ʿel* (de v.ö. [Nurit Dekel](#))

Az ige: „cselekvést, történést, létezést kifejező szófaj”

- Szemantika: cselekvést, történést, létezést fejez ki.
- Szintaxis: a mondatban az igei állítmányi szerepet töltheti be.
- Morfológia:
 - Derivációs (képzési) morfológia és szóösszetétel: „igeként” viselkedik.
 - Inflektív (ragozási) morfológia: igeragozási paradigma (*conjugation*) szerint:
 - Idő/aspektus, mód, szám, személy, nem... + főnévi és melléknévi igenevek...

Az ige: „cselekvést, történést, létezést kifejező szófaj”

Morfológia:

- Derivációs (képzési) morfológia: a világ nyelveiben képzők és szóösszetétel.
 - De a sémi nyelvekben nincsenek képzők, és nincs szóösszetétel (kivéve constructus-os szerkezetet: főnévből [mn-ből] főnevet [mn-et] hoz létre), de vannak igetörzsek: igéből igét „képez”.
 - Főnévből igeképzés (denominális igék = *denominative verbs*)
- Infleksiós (ragozási) morfológia

Az ige: „cselekvést, történést, létezést kifejező szófaj”

Morfológia:

- Derivációs (képzési) morfológia
- Infleksiós (ragozási) morfológia: igeragozási paradigma (*conjugation*):
 - Idő/aspektus, mód, szám, személy (és nem, stb.) szerinti paradigma
 - *Non-finit* alakok: igenevek (*participium, infinitivus...*), stb. (Ld. a következő diát!)

Morfológiai folyamatok

- **Produktivitás:** (majdnem) bármely szóra, pl. új szavakra alkalmazható
 - Produktív: magyar denominatív igeképzés *-l* és *-z* képzőkkel
 - Nem produktív: magyar *-mány*, *-oda/-öde* képzők
 - Inflexiós morfológia (szinte) teljesen produktív, derivációs morfológia széles spektrumon mozoghat.
 - V.ö. héber ige-törzsekkel: produktívan tehető-e át egy gyök egy másik törzsbe?
- **Szemantikai transzparencia:** jelentés megjósolható az összetevőkből
 - *franciakulcs* vs. *francia kulcs*
 - Inflexiós morfológia transzparens, derivációs morfológia széles spektrumon.
 - Héber ige-törzsek: attól függ, hogy határozzuk meg egy-egy törzs jelentését.
 - Ami (egyáltalán) nem transzparens, az önálló **lexikális elem**.

Mi az, hogy „igetörzs”?

Avagy: a különböző szótárak eltérő logikája mögött mi húzódik meg?

- **Bibliai héber nyelvtanírási hagyomány**

- Kiindulás: gyök => alapjelentés
- Gyök+törzs => gyök jelentése + **igetörzs jelentése**
- Adott gyök különböző törzsekbe helyezve: mintha igéből igét képeznénk
- *Probléma*: az egyes törzsek jelentését nehéz szisztematikusan leírni.

- **Modern héber nyelvtanírási hagyomány**

- Kiindulás: tő => alapjelentés
- Tő = gyök + törzs
- Törzsek, mint igeragozási paradigmák (v.ö. latin, francia, orosz...)
- Adott gyök különböző törzsekben: vagy van szemantikai kapcsolat, vagy nincs.
- *Probléma*: általában több kapcsolat, mintha alternatív paradigmák lennének.

Múlt órára: „kísérletes” morfológia

- Nurit Dekel (2009). The šif’el binyan in Israeli Hebrew: fiction or reality? *Leeds Working Papers in Linguistics and Phonetics* 14:1–15.
- <http://dare.uva.nl/record/1/312936>, <http://dare.uva.nl/document/2/73477>
- Olvassuk el a cikket:
 - Hogyan épül fel a cikk? Figyeljük meg a „hatos” szerkezetet:
 1. Háttér, téma-meghatározás. 2. Kérdés-meghatározás. 3. Módszertan
 4. Eredmények. 5. A kutatási kérdésre adott válasz, diszkusszió. 6. Összefoglalás.
 - Általános háttér: micsoda?
 - Konkrét kutatási probléma: micsoda?
 - Módszertan: micsoda?

Jövő hétre

(Strukturalizmus és) generatív nyelvészet

Következő órára nem: kemény strukturalizmus

- Zellig S. Harris (1941). Linguistic Structure of Hebrew. *Journal of the American Oriental Society*, 61(3): 143-167.
- Fussuk át a cikket:
 - Bevezetés, konklúzió, ábrák, közepe
 - Hogyan épül fel?
 - Általános háttér: micsoda?
 - Konkrét kutatási probléma: micsoda?
 - Módszertan: micsoda?

Következő órára: kompetencia és performancia

- Noam Chomsky (1965). *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge MA: MIT Press, pp. 3-4.
- Monica Macaulay (2006). *Surviving Linguistics: A Guide for Graduate Students*. Somerville, MA: Cascadilla Press, pp. 35-38 (on plagiarism).
- Ray Jackendoff (2007). *Language, Consciousness, Culture: Essays on Mental Structure*. (Jean Nicod Lectures) Cambridge, MA – London, UK: MIT Press, pp. 25-38.

Viszlát jövő kedden!